

Wojciech M. Hrynicki

Pojęciowe aspekty bezpieczeństwa kulturowego oraz jego zagrożenia w Europie

Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje nr 16, 190-204

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

POJĘCIOWE ASPEKTY BEZPIECZEŃSTWA KULTUROWEGO ORAZ JEGO ZAGROŻENIA W EUROPIE

THE NEED FOR ACTION CONCERNING CULTURAL SAFETY IN TERMS OF ITS PRESENT THREATS

Wojciech M. Hrynicky

Abstrakt

The aim of the paper is to present the need for action concerning cultural safety in terms of its present threats. The author defines cultural safety and identifies threats related to it, paying attention to multiculturalism and subsequent globalization, migration, the notion of exile, economic differentiation of societies, climate changes, plundering, thefts and illegal turnover of cultural assets. In conclusion, the author stresses the necessity for taking action both by states and governmental organizations to protect cultural heritage and safety as well as active support for non-governmental organizations and international actions in this respect (particularly the ones under the auspices of the United Nations).

Key words

safety, cultural safety, threats to cultural safety, need for action regarding cultural safety

Wprowadzenie

Spacerując po wspaniałych galeriach europejskich, takich jak National Gallery w Londynie, Muzeum Prado w Madrycie czy Galeria Starych Mistrzów w Dreźnie i zachwycając się dziełami tam zgromadzonymi, zastanawiamy się przede wszystkim nad tym jaki istotny wpływ dzieła sztuki wywierają od tysięcy lat na ludzi. Zastanawiać się możemy czego szukali współcześni wpatrując się w twarze ludzi sprzed kilkuset lat na słynnej już wystawie „Twarze Renesansu” w Bode-Museum w Berlinie w 2011 roku, o czym rozmyślają ludzie wpatrzni we fresk „Stworzenie Adama” w Kaplicy Sykstyńskiej w Watykanie, czy też jak głęboko zaglądały w swe wnętrza patrzący na słynny „Krzyk” Edwarda Muncha w Muzeum Narodowym w Oslo. Każdy zwiedzający i kontemplujący sztukę inaczej odbiera dzieła Rembrandta zgromadzone choćby w jego domu w Amsterdamie, wspaniałe rzeźby Berniniego w Galerii Borghese w Rzymie czy cudowny Palazzo Vecchio we Florencji.

Nieco inaczej podchodzimy do dzieł sztuki po których dzisiaj zostało jedynie smutne wspomnienie, jak choćby „Portretu Młodzieńca” Rafaela, zrabowanego przez hitlerowców z Muzeum Czartoryskich w Krakowie w czasie II wojny światowej i do dzisiaj nieodna-

lezionego¹, czy bezowocne starania o zwrot, jak w przypadku obrazu „Madonna z Dzieciątkiem” Lucasa Cranacha Starszego, zrabowanego z Kolegiaty Głogowskiej przez Rosjan w czerwcu 1945 r.² lub „Pejzażu Leśnego” Jana Brueghla Starszego, zrabowanego także przez Rosjan w marcu 1945 r., tyle że z ówczesnego Muzeum Miejskiego w Gdańsku³. Oba ostatnie obrazy przechowywane są w Muzeum Sztuki A. S. Puszkina w Moskwie, a polskie MSZ od wielu lat bezowocnie stara się o ich zwrot.

Rozmyślając o sztuce i o jej najrozmaitszych owocach oraz o tym jak mogą być nietrwałe, a ich losy skomplikowane, nie sposób zapomnieć o tym jak istotne jest zachowanie dzieł sztuki i przekazywanie ich z pokolenia na pokolenie, a w tym aspekcie jak istotne jest bezpieczeństwo kulturowe, które gwarantuje wzajemne poznawanie i szanowanie ludzi różnych kultur, co tak ważne jest w wielonarodowej Europie. Jednak bezpieczeństwo kulturowe nie tylko ma za cel ochronę istniejących dzieł kultury, ale także wspomaganie nieustannego rozwoju kultury, na którą składają się nie tylko dzieła sztuki, ale także języki, tradycje, zwyczaje, wyroby regionalne czy odrębności narodowe i etniczne. Przedmiotem bezpieczeństwa kulturowego jest całe dziedzictwo kulturowe. To z kolei definiowane jest jako zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi uznawanymi za podstawę ochrony prawnej dla dobra konkretnego społeczeństwa i jego rozwoju oraz dla przekazania ich następnym pokoleniom, z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej⁴.

Zasadniczą tezę jaką należy postawić jest konieczność rozumienia bezpieczeństwa kulturowego w sposób pozytywny, występowanie bezpieczeństwa kulturowego na dwóch płaszczyznach oraz w kilku aspektach, zwłaszcza w powiązaniu z różnymi kierunkami bezpieczeństwa. Celem nadrzędnym artykułu będzie zatem omówienie pojęcia bezpieczeństwa kulturowego, jego dwupłaszczyznowości i wieloaspektowości w kontekście zagrożeń tego bezpieczeństwa we współczesnej Europie. Równoległym celem jest także przypomnienie o konieczności stałego wzmacniania działań o charakterze międzynarodowym w celu budowania bezpieczeństwa kulturowego na różnych polach.

Aspekty pojęciowe bezpieczeństwa jako wartości

Omówienie aspektów pojęciowych bezpieczeństwa kulturowego zacząć należy od przyjrzenia się pojęciu bezpieczeństwa w ogóle – jako wartości przejawiającej nie tylko stan braku zagrożeń, będącej przedmiotem zainteresowania wielu dziedzin życia i wielu dys-

1 Fundacja Książąt Czartoryskich (www.muzeum-czartoryskich.krakow.pl).

2 Glogopedia – Internetowa Encyklopedia Ziemi Głogowskiej (www.glogow.pl).

3 A. Sural, Najcenniejsze dzieła zaginione podczas II wojny światowej (www.culture.pl).

4 J. Pruszyński, Dziedzictwo kultury. Teorie. Dylematy rekonstrukcji, *Przegląd Wschodni* 2002, t. 8, z. 2 (30), s. 360.

cyplin naukowych. Teoria bezpieczeństwa wskazuje zarówno jego aspekty obiektywne (zagrożenia realne), jak i subiektywne (poczucie bezpieczeństwa). Bezpieczeństwo określa się także jako gwarancje nienaruszalnego przetrwania danego podmiotu oraz swobody jego rozwoju⁵. Człowiek bytując w większych lub mniejszych społecznościach, poszukiwał bezpieczeństwa nie tylko indywidualnego, ale ogólnogrupowego, które z biegiem czasu przekształcone zostało w bezpieczeństwo publiczne, ściśle powiązane z bezpieczeństwem państwa. Współczesne państwo, dzięki swojej administracji świadczącej, chroni socjalne prawa człowieka i obywatela oraz zapewnia mu dostęp do szeregu usług świadczonych w różnych formach, w tym dóbr kultury. Jest to działalność złożona, obejmująca funkcję organizującą, jak też reglamentacyjną⁶. Współczesne państwo musi wypełniać zatem rolę gwaranta bezpieczeństwa. Jeszcze większa odpowiedzialność spoczywa na zrzeszeniach (związkach) państw, zwłaszcza takich jak Unia Europejska.

Rozumienie bezpieczeństwa jako stanu „braku zagrożeń” określane jest w literaturze mianem rozumienia negatywnego⁷. Stanowi ono pochodną uwarunkowań kulturowych i czynników osobowościowych. Bezpieczeństwo w tym znaczeniu traktowane jest w sposób statyczny i ma głównie wymiar polityczno-militarny⁸. Rozumienie negatywne bezpieczeństwa pozwala zrozumieć ciągle dążenie człowieka do zapewnienia jak najbardziej optymalnych warunków do życia sobie i przyszłym pokoleniom. Optymalny poziom braku zagrożeń decyduje nie tylko o przetrwaniu, ale także o możliwościach dalszego rozwoju cywilizacji⁹. Należy spostrzec, że zajmowanie się bezpieczeństwem w ujęciu negatywnym ma charakter zawodowy i wyspecjalizowany (policje, inspekcje, straże). Jednak współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa podlegają stałym ewolucjom, co związane jest przede wszystkim z rozwojem techniki oraz przekazu informacji, a także pogłębiającymi się dysproporcjami między światem bogatych i biednych. Postępująca globalizacja z jednej strony stwarza z Ziemi globalną wioskę, z drugiej jednak strony prowadzi do napięć społecznych i wielkiej migracji biednych do państw i regionów wysokorozwiniętych, zwłaszcza do Europy, Ameryki Północnej i Australii. Nie bez znaczenia dla bezpieczeństwa w rozumieniu negatywnym pozostają zanieczyszczenie środowiska, zmiany klimatyczne (w tym katastrofy naturalne) oraz wyczerpywanie się zasobów energetycznych. Niestety cechą zasadniczą dzisiejszych zagrożeń jest ich wszechobecność i powszechność.

Z zagadnieniem występowania zagrożeń związane są aspekty obiektywne i subiektywne bezpieczeństwa. Pierwszy aspekt obejmuje rzeczywiste zagrożenia i podlega racjonalnemu osądowi, drugi skupia się na ich psychicznym odbiorze¹⁰. Oba te aspekty ściśle są

5 J. Stańczyk, *Współczesne postrzeganie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1996, s. 19.

6 Z. Leoński, *Materialne prawo administracyjne*, C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 25.

7 M. Brzeziński, *Kategoria bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa – wybrane zagadnienia*, (red. S. Sulowski, M. Brzeziński), ELIPSA, Warszawa 2009, s. 23.

8 M. Cieślarczyk, R. Kuriata, *Kryzysy i sposoby radzenia sobie z nimi*, WSK, Łódź 2005, s. 10-11.

9 J. Piwowarski, *Bezpieczeństwo jako pożądaný stan oraz jako wartość*, [w:] *Bezpieczeństwo jako wartość*. Wydanie pokonferencyjne z II Konferencji Naukowej z cyklu „Bezpieczeństwo jako wartość”, WSBPII Apeiron, Kraków 2010, s. 57.

10 J. Prońko, *Bezpieczeństwo państwa – zarys teorii problemu i zadań administracji publicznej*, WSA, Bielsko

ze sobą powiązane i jedynie na gruncie teoretycznym można mówić o ich odrębnościach. A to dlatego, że zagrożenie obejmuje sferę świadomości i może być traktowane jako stan psychiczny wyrażający zbiorowe lub indywidualne postrzeganie i ocenę rzeczywistości lub jej elementów¹¹. Ponadto, niektóre negatywnie oceniane zjawiska nie mają charakteru zagrożeń, lecz wyzwań, wyrażających zdarzenia lub procesy zaistniałe lub mogące zaistnieć w przyszłości, charakteryzujące się brakiem jasności co do ich treści, w tym także prawdopodobnych skutków¹². Aspekty obiektywne bezpieczeństwa determinowane są przede wszystkim bieżącymi wydarzeniami z życia:

- politycznego (np.: działania Korei Północnej, konflikt rosyjsko-ukraiński, konflikt izraelsko-palestyński);
- gospodarczego (ogólnoświatowy kryzys gospodarczy, spadek wartości określonej waluty);
- społecznego (zmiany klimatyczne na Ziemi, pojawianie się nowych szczepów chorób śmiertelnych dla ludzi, np. gorączki krwotocznej w Afryce).

Subiektywnych aspektów nie należy jednak spychać na margines tych obiektywnych. Percepcja zagrożenia, nawet przy założeniu jego niewłaściwego rozpoznania, przekłada się na bezpieczeństwo, bowiem w świadomości zagrożenie mimo wszystko istnieje i wpływa na końcową ocenę stanu bezpieczeństwa¹³. Aspekty subiektywne determinowane są takimi czynnikami zewnętrznymi, jak np.: pokój na świecie, poziom przestępczości, dobrobyt, światopogląd, zjawiska kulturowe, zjawiska demograficzne, posiadany majątek, stan zdrowia, stan zamożności społeczeństwa.

Jednak negatywne postrzeganie bezpieczeństwa (poprzez zagrożenia) nie jest wystarczające, bowiem skupia się na eliminacji zagrożeń w celu utrzymania warunków gwarantujących istnienie i przetrwanie. W ujęciu pozytywnym bezpieczeństwo traktowane jest jako zdolność do kształtowania optymalnych warunków rozwojowych (swobód), zapewniających realizację szerokiego zakresu potrzeb społecznych¹⁴. Koncepcja pozytywnego rozumienia bezpieczeństwa musi stać się dominująca, a to z tej przyczyny, że życia człowieka nie można sprowadzać do zapewnienia istnienia, ale rozpatrywać go w kategoriach dążenia do nieustannego rozwoju poprzez wyznaczanie celów, nadających życiu wartość i sens istnienia.

Nie inaczej jest z bezpieczeństwem kulturowym, które tym znamienitszy wywiera wpływ na bezpieczeństwo jako wartość, że właśnie sprzężone jest z nieustannym rozwojem człowieka wyrażającym się m.in. w dziełach i rozwijaniu kultury. Zawężenie rozumienia bezpieczeństwa jako wartości jedynie do tego negatywnego, pociągnęłoby za sobą na gruncie bezpieczeństwa kulturowego konieczność rozumienia go jako obszaru eliminowania zagrożeń w obliczu których stanąć mogłyby dzieła sztuki, ale nie dopusz-

-Biała 2007, s. 7-8.

11 M. Cieślarczyk, Niektóre psychospołeczne aspekty bezpieczeństwa, wyzwań, szans i zagrożeń, [w:] Zeszyty Naukowe AON nr 2/1999, s. 232.

12 Ibidem, s. 233.

13 M. Brzeziński, *Kategoria...* op. cit., s. 26.

14 J. Stańczyk, *Współczesne...* op. cit., s. 10.

czaloby obowiązku chronienia jego rozwoju. Z punktu widzenia celu ludzkiego istnienia, rozumienie takie byłoby niesprawiedliwe i nieperspektywiczne. W tym znaczeniu bezpieczeństwo staje się potrzebą motywującą do działania, warunkującą istnienie i rozwój człowieka i grup społecznych, które człowiek tworzy.

Aspekty pojęciowe bezpieczeństwa kulturowego

Należy zgodzić się z tym, że polityka bezpieczeństwa państwa powinna uwzględniać różne determinujące ją czynniki: demograficzny, geograficzny, ekonomiczny, historyczny, psychologiczny, socjologiczny i ustrojowy¹⁵. Niemniej ważny jest także aspekt kulturowy. Dzięki temu współczesne państwo jawi się jako gwarant wielu obszarów bezpieczeństwa, w tym bezpieczeństwa kulturowego¹⁶. Teoria bezpieczeństwa klasyfikuje bezpieczeństwo kulturowe w oparciu o kryterium przedmiotowe jako jeden z typów bezpieczeństwa, obok takich rodzajów tego stanu, jak: bezpieczeństwo polityczne, militarne, ekonomiczne, społeczne, ideologiczne i ekologiczne¹⁷. Zasadniczym celem bezpieczeństwa kulturowego jest nie tylko ochrona dóbr kultury materialnej i dziedzictwa kulturowego, lecz w szerokim ujęciu także: ochrona wartości istotnych dla tożsamości narodowej, ochrona odrębności kulturowych związanych z etnicznością lub mniejszościami narodowymi, tworzenie otwartości kulturowej – swobodnego przepływu wartości powszechnie uznanych za cenne, promowanie kultury narodowej na świecie i tworzenie sprzyjających warunków do rozwoju kultury¹⁸. Prawo swobodnego przepływu wartości, ideologii, promowania kultury narodowej w świecie i tworzenia sprzyjających warunków do rozwoju kultury wynika m.in. ze sporządzonej w Paryżu Europejskiej Konwencji Kulturalnej Rady Europy z 19 grudnia 1954 r.¹⁹ (przyjętej przez Polskę w 1990 r.) oraz Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1996 r.²⁰ i Międzynarodowego Paktu Praw Ekonomicznych, Socjalnych i Kulturalnych z tego samego dnia²¹ (przyjętych przez Polskę w 1977 r.).

Współczesne bezpieczeństwo kulturowe wyrosło na występujących od tysiącleci zagrożeniach dla kultury, będących skutkiem najazdów zbrojnych, podbojów kolonialnych, spotkań kultur a także masowych przemieszczeń ludności. Czasem zjawiska destrukcyjne doprowadzały do zniszczenia kultur wyższych, ale militarnie słabszych. W dziejach cywilizacji, określanych często mianem dziejów wojen, już od czasów starożytnych mamy do czynienia z problematyką konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego, a mówiąc

15 K. A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska (red.), *Bezpieczeństwo państwa – wybrane problemy*, ASPRA -JR, Warszawa 2009, s. 13.

16 W. M. Hrynicki, *Bezpieczeństwo kulturowe na przykładzie miejsc spoczynku*, [w:] *Národná a Medzinárodná Bezpečnosť 2012. 3. Medzinárodná Vedecká Konferencia, Zborník vedeckých a odborných prác*, Akadémia Ozbrojených Síl Generála Milana Rastislava Štefánika Liptovský Mikuláš 2012, s. 154 i n.

17 R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Scholar, Warszawa 1999, s. 31.

18 W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, AON, Warszawa 2011, s. 176.

19 Dz. U. z 1990 r. nr 8, poz. 44.

20 Dz. U. z 1977 r. nr 38, poz. 167.

21 Dz. U. z 1977 r. nr 38, poz. 169.

konkretnie, ochrony jego poszczególnych elementów²². Każda epoka i każda władza miała swoje pomysły na ekspansję swoich osiągnięć kulturowych, co często odbywało się kosztem innych kultur. Dopiero koniec xx. wieku przyniósł cywilizowanemu światu propozycję eliminacji barier kulturowych i tworzenie nowego, globalnego ładu w tym zakresie. Pojęcie bezpieczeństwa kulturowego zaczęto odnosić do zagrożeń tożsamości kulturowej, a tym samym do zagrożeń bezpieczeństwa narodu. Paradoksalnie jednak globalizacja, która przyczyniła się do zniesienia barier w obszarze przenikania się kultur i możliwości wzajemnego z nich czerpania, może stać się największym wrogiem tych kultur poprzez doprowadzenie do istotnego zatarcia między nimi różnic. Toteż pojawiają się twierdzenia, że w dzisiejszym zglobalizowanym świecie bezpieczeństwo kulturowe jest fikcją²³. Jednak aby nie dopuścić do totalnego zglobalizowania kultur, dorobek kulturalny narodów (społeczności) musi być nie tylko dostatecznie chroniony, ale i pomnażany (rozwijany). Państwa poszczególne powinny podejmować wszelkie działania celem ochrony dóbr kultury, a także wykorzystywać dorobek kulturalny narodu na rzecz kształtowania pożądanych stanów w środowisku międzynarodowym oraz umacniać siłę narodową zgodnie z celami siły narodowej²⁴. Państwa i organizacje międzynarodowe nie mogą też zapominać jaką istotną rolę odgrywa rozwój kulturowy, który nie tylko świadczy o żywotności danej społeczności czy grupy, ale jest gwarantem bezpieczeństwa kulturowego.

Aby społeczeństwo czuło się bezpieczne kulturowo, państwo oraz organizacje międzynarodowe, w tym Unia Europejska, powinny wprowadzać właściwe rozwiązania prawne, stojące na straży dziedzictwa kulturowego i umożliwiające jego dalsze pielęgnowanie i rozwój. Rozwiązania prawne powinny iść w parze z szeroko zakrojonymi programami poznawania kultur i eliminacji (lub przynajmniej minimalizowania) uprzedzeń i stereotypów. Za wymiar międzynarodowy bezpieczeństwa kulturowego można uznać zespół norm, warunków i mechanizmów międzynarodowych, które zapewniają grupom społecznym (narodom, grupom etnicznym, religijnym) i jednostkom – poczucie pewności niezagrażonego rozwoju i ich tożsamości oraz ich przetrwania, na podstawie aktywnej współpracy, kooperacji i wzajemnej tolerancji²⁵.

Stąd też za właściwe przyjąć należy koncepcje bezpieczeństwa kulturowego opowiadające się za jego pozytywnym rozumieniem. Bezpieczeństwo kulturowe wiąże się nie tylko z jego obroną przed niepożądanym wpływem innych kultur, ale także ze zdolnością państwa do pomnażania dotychczasowego dorobku kulturowego²⁶. Bezpieczeństwo kul-

22 M. Kubiak, Ochrona dóbr kultury w międzynarodowym prawie konfliktów zbrojnych, [w:] *Bezpieczeństwo i edukacja dla bezpieczeństwa w zmieniającej się przestrzeni społecznej i kulturowej* (red. R. Rosa), UP-H, Siedlce 2012, s. 193.

23 Z. Bauman, Kryzys państwa narodowego we współczesnej Europie, [w:] *Przegląd Zachodni* nr 4/1994, s. 13.

24 W. Kitler, *Obrona narodowa III RP*, [w:] *Zeszyty Naukowe AON*, Warszawa 2002, s. 339.

25 R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX w.*, D. B. Bobrow, E. Halizak, R. Zięba (red.), Scholar, Warszawa 1997, s. 23.

26 T. Jemioło, *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji i procesów społecznych*, [w:] *Kultura narodowa w kształtowaniu świadomości obronnej społeczeństwa i bezpieczeństwa państwa*, *Zeszyt Problemowy*

turowe to zdolność państwa do ochrony tożsamości kulturowej, dóbr kultury i dziedzictwa narodowego w warunkach otwarcia na świat, umożliwiających rozwój kultury przez internacjonalizację wartości niesprzecznych z własną tożsamością²⁷.

Dwupłaszczyznowość i wieloaspektowość bezpieczeństwa kulturowego

Ze względu na szerokie (pozytywne) rozumienie, bezpieczeństwo kulturowe możemy rozpatrywać na dwóch płaszczyznach. Ma ono bowiem charakter dualistyczny – odnosi się do sfery państwowej (bezpieczeństwo kulturowe państwa) oraz społecznej (bezpieczeństwo kulturowe jednostek i wspólnot kulturowych – narodów, grup etnicznych, wspólnot wyznaniowych)²⁸. Obie te sfery sprzężone są ściśle ze sobą, zwłaszcza w aspekcie prawnym, bowiem poszczególne przepisy prawne gwarantując ochronę pierwiastków kulturowych istotnych z punktu widzenia państwa, zapewniają ochronę elementów kultury istotnych dla jednostki. W tym kontekście, za bezpieczeństwo kulturowe należy uznać stan, w którym społeczeństwo zamieszkujące terytorium danego państwa może utrzymywać i pielęgnować wartości decydujące o jego tożsamości, a jednocześnie czerpać ze wzorów i doświadczeń innych narodów²⁹. Jak wspomniano, dla bezpieczeństwa kulturowego możemy wskazać kilka istotnych elementów, tj.: zachowanie tożsamości kulturowej, czystości języka, kultury, istotnych dla narodu zwyczajów, a nawet religii. Jednak nie można poprzestać na tym i do wartości istotnych z punktu widzenia bezpieczeństwa kulturowego zaliczyć można także: wolność myśli, styl życia, prawa przynależności etnicznej, czy prawdę historyczną. Często bezpieczeństwo kulturowe ściśle powiązane jest z bezpieczeństwem indywidualnym, właśnie poprzez wspólny mianownik, którym są prawa i wolności człowieka.

W pierwszej płaszczyźnie (państwowej) bezpieczeństwo kulturowe ściśle powiązane jest z bezpieczeństwem militarnym, ekonomicznym, ekologicznym i politycznym. Konsekwencją bowiem konfliktów zbrojnych jest niszczenie dóbr kultury, co niejednokrotnie ma charakter celowy i zamierzony³⁰. W drugiej płaszczyźnie (społecznej), będącej częstokroć konsekwencją działań bezpośrednio związanych z płaszczyzną pierwszą, bezpieczeństwo kulturowe jawi się już jako zespół elementów wyrażających zagrożenie dla narodu lub jego części, grupy etnicznej, języka, dzieł kultury w znaczeniu materialnym, tradycji i zwyczajów. Niszczenie dziedzictwa kulturowego w wymiarze materialnym i niematerialnym może uniemożliwić całemu państwu (narodowi) przetrwanie poprzez negatywny wpływ na rozwój mieszkańców czy wręcz zahamowanie tego rozwoju. Wypieranie kultur znane jest doskonale historii. Znakomitymi przykładami ostatnich dwóch stuleci mogą być:

Towarzystwa Wiedzy Obronnej, 3 maja 2001, s. 20.

27 J. Czaja, *Bezpieczeństwo kulturowe – zarys problematyki*, KSW, Kraków 2004, s. 32.

28 A. Włodkowska, *Bezpieczeństwo kulturowe*, [w:] *Bezpieczeństwo państwa...* op. cit., s. 149.

29 G. Michałowska, *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji procesów społecznych*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX w.* (red. D. B. Bobrow, E. Halizak, R. Zięba), Scholar, Warszawa 1997, s. 132.

30 A. W. Ziętek, *Bezpieczeństwo kulturowe w Europie*, UMCS, Lublin 2013, s. 75.

- działania rusyfikacyjne i germanizacyjne wobec narodu polskiego (1772-1918), będące skutkiem rozbiorów Polski (1772, 1793 i 1795),
- próba niszczenia narodu i sztuki żydowskiej przez nazistów podczas II wojny światowej i bezpośrednio przed nią (1933-1945),
- polityka Polski wobec Łemków po II wojnie światowej (1946-1956),
- polityka Izraela w stosunku do Palestyńczyków (po 1948 r.).

W tym kontekście z bezpieczeństwem kulturowym wiążą się uzyskanie dominacji kulturowej, narzucanie innym kulturom i społeczeństwom swoich wartości, terroryzm, czy zorganizowana przestępczość. Przejawiać się to może nie tylko poprzez niszczenie i grabież dzieł sztuki, ale także eliminację tożsamości (odrębności) kulturowych, językowych oraz tradycji i zwyczajów. Niestety częstokroć te przestępcze działania mają swe źródła w nienawiści na tle etnicznym czy religijnym i w tym kontekście umacnianie zabezpieczenia i ochrony praw człowieka jest kwestią nadrzędną. Jakikolwiek przejaw nienawiści, dyskryminacji czy nawet mniejszego wymiaru nietolerancji na gruncie narodowym, etnicznym, religijnym, politycznym, ekonomicznym, społecznym, w tym seksualnym, są na gruncie prawa międzynarodowego zakazane. Zasada niedyskryminacji wchodzi w grę wszędzie tam, gdzie prawo dopuszcza ograniczenia w korzystaniu z praw człowieka. Dotyczy to zarówno limitacji w korzystaniu z praw człowieka na co dzień, a więc określenia granic dopuszczalności ingerencji władzy publicznej w korzystanie z danego prawa, jak też derogacji zobowiązań państwa w dziedzinie praw człowieka³¹. Na gruncie polskiej konstytucji, ustawodawca zapewnia w art. 73 wolność twórczości artystycznej i korzystania z dóbr kultury³², co jest także konsekwencją ogólnej zasady wyrażonej w art. 27 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka³³.

Konsekwencją tak widzianego dwupłaszczyznowego bezpieczeństwa kulturowego jest jego rozumienie wyłącznie w ujęciu pozytywnym (szerokim), takim które nie tylko ma na uwadze ochronę kultury i jej owoców przed zagrożeniami, ale stawia śmiało na nieustanny rozwój kultury i tworzenie nowych jej owoców.

Niewątpliwie bezpieczeństwo kulturowe związane jest z subiektywnymi aspektami bezpieczeństwa jako wartości. Ma ono zasadnicze znaczenie dla tożsamości narodowej, względnie tożsamości grupy społecznej. Trudno jest ocenić stan bezpieczeństwa kulturowego danej społeczności, bowiem nie podlega ono (zwłaszcza w państwach demokratycznych) takiej kontroli jak bezpieczeństwo wewnętrzne, a to dlatego, że w kulturze trudno jest stworzyć obiektywne wskaźniki zagrożenia, a więc stanu bezpieczeństwa kulturowego. Innymi słowy, bezpieczeństwo kulturowe to warunki, w których społeczeństwo może utrzymywać i pielęgnować wartości decydujące o jego tożsamości, a więc ideały i wartości duchowe oraz określony sposób życia, jednocześnie swobodnie czerpać z doświadczeń

31 B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski, *Prawa człowieka i ich ochrona*, TNOiK, Toruń 2010, s. 195.

32 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. nr 78, poz. 483 ze zm.).

33 Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r.

i osiągnięć innych społeczeństw i narodów³⁴. Tym niemniej należy dokonać próby wyselekcjonowania co najmniej kilku ważnych aspektów bezpieczeństwa kulturowego, jako że musi być ono rozpatrywane w kontekście bezpieczeństwa jako wartości w ogóle. I w tym zakresie zwrócić uwagę trzeba nie tylko na aspekt militarny bezpieczeństwa kulturowego (poprzez który zapewnia się bezpieczeństwo dóbr kultury w znaczeniu materialnym lub też je niszczy), ale aspekt ekonomiczny, polityczny, naukowy, ekologiczny i religijny.

Aspekt ekonomiczny istotny jest z co najmniej dwóch powodów. Po pierwsze, małe nakłady ekonomiczne na kulturę i jej dobra skutkują nienależytą dbałością o dzieła sztuki. Przykładu nie trzeba szukać daleko, bowiem w okresie PRL częstokroć spotykaliśmy się z niedofinansowaniem dóbr kultury. Organizacja Towarzystwa Krzewienia Kultury Świeckiej³⁵ hojnie dotowana z budżetu miała na celu nie tyle wzbogacenie kultury o jakiegokolwiek nowe wartości, ile zacieranie w świadomości społeczeństwa znaczenia zjawisk kształtowanych w toku tysiącletniego rozwoju kultury chrześcijańskiej i uznanych przez państwo za „przeżytek fideizmu” i zacofanie³⁶. Z drugiej strony może pojawiać się silna pokusa sprzedaży dzieł sztuki na legalnym lub nielegalnym rynku w celu „podreparowania” budżetu³⁷. Współcześnie pozytywnym przejawem wpływu aspektu ekonomicznego na bezpieczeństwo kulturowe jest swoistego rodzaju moda wspierania przez najbogatszych (zarówno osoby fizyczne jak i wielkie koncerty i przedsiębiorstwa) różnego rodzaju inicjatyw na polu kultury (np.: współfinansowanie organizacji wystaw i wernisaży, festiwali filmowych i teatralnych, konkursów piosenek).

Niemniej istotny dla bezpieczeństwa kulturowego jest aspekt polityczny. W tym celu zwrócić uwagę trzeba choćby na wspomniane już wyżej bezskuteczne próby odzyskania przez Polskę szeregu dzieł sztuki zagrabionych w czasie i po II wojnie światowej przez Armię Czerwoną, ale także mało skuteczne próby odzyskania od Polski przez Niemcy dzieł Biblioteki Pruskiej (tzw. Berlinki), która od 1945 r. przechowywana jest w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie³⁸. Aspekt polityczny bezpieczeństwa kulturowego także szczególnie silnie widoczny był w okresie PRL. Jak wspomina J. Pruszyński, celem zasadniczym polityki wobec kultury i nauki stało się demaskowanie wrogów i ich reakcyjno-imperialistycznych korzeni. Okrojone i spreparowane epizody z dziejów Polski miały służyć udowodnieniu, że przyczyną jej upadków były wady narodowe Polaków. Za antyradziecką uznano znaczną część historii Polski. Dlatego niektóre okresy i epizody dziejów, jak rozbiory, zaborczy charakter działań Rosji, przyczyny powstań narodowych, były przemilczane lub przeinaczane³⁹.

34 G. Michałowska, *Bezpieczeństwo kulturowe...*, op. cit., s. 132.

35 Przekształconego w 1992 r. w Towarzystwo Kultury Świeckiej.

36 J. Pruszyński, *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, Zakamycze, Kraków 2001, t. II, s. 37-38.

37 A. W. Ziętek, *Bezpieczeństwo...* op. cit., s. 75.

38 Z Biblioteki Pruskiej do tej pory Polska zwróciła Niemcom w 1977 r. partytury J. S. Bacha, W. A. Mozarta i L. van Beethovena (dar narodu polskiego dla narodu NRD – Edward Gierek / Erich Honecker) oraz w 2000 r. najstarsze wydanie Biblii w tłumaczeniu Marcina Lutra (Jerzy Buzek / Gerhard Schröder).

39 J. Pruszyński, *Dziedzictwo...* op. cit., s. 33.

Z kolei aspekt naukowy ściśle związany jest z aspektem ekonomicznym, bowiem dostateczne nakłady państwa na naukę podnoszą poziom świadomości kulturowej społeczeństwa i konieczności dbałości o zachowanie dzieł kultury oraz nieustanny rozwój kultury. W tym zakresie nie bez znaczenia pozostaje także wspieranie badań naukowych w dziedzinie kultury przez najbogatszych.

Duży wpływ na bezpieczeństwo kulturowe może mieć także ekologia, bowiem zagrożenia ekologiczne częstokroć mogą zagrażać dobrom kultury (zwłaszcza tym architektonicznym). Szczególnie niebezpieczne są w tym obszarze zmiany klimatyczne oraz emisja szkodliwych substancji. Niestety widocznym tego przykładem są zabytki starego Krakowa (jednego z najbardziej zanieczyszczonych miast Polski i Europy), gdzie negatywny wpływ na skarby architektury mają: warunki topograficzne i klimatyczne, utrudniające wentylację mas powietrza i powodujące kumulację zanieczyszczeń, jak i ich dużą emisję, pyłowe i gazowe zanieczyszczenia emitowane przez nadmiernie skoncentrowane na terenie miasta zakłady przemysłu ciężkiego i energetykę oraz transport samochodowy. Nie bez znaczenia są także „niskie emisje” z palenisk domowych oraz zanieczyszczenia średniego i dalekiego zasięgu transportowane z zakładów przemysłowych i energetycznych rozmieszczonych na obrzeżach miasta, a także z Górnego Śląska, Tarnowa, a nawet z Ostrawy. Już krótki spacer przez historyczne centrum miasta pozwala zauważyć różne przejawy zniszczenia elementów kamiennych. Na ich powierzchni obserwujemy czarne naloty oraz złuszczenia (eksfoliacje) zewnętrznych warstw, zatarcie pierwotnych kształtów, a nawet całkowity rozpad, powodowany utratą spistości (dezintegracja granularna)⁴⁰.

Bardzo trudnym i wrażliwym aspektem bezpieczeństwa kulturowego jest jego aspekt religijny. Z jednej strony wiele dzieł sztuki jest jednocześnie obiektami sakralnymi (kultu religijnego) i na tym gruncie współpraca państwa i właściwych kościołów jest nieodzowna. Współpraca ta nie może jednak przybierać ram swoistego rodzaju skandalu, jak miało to miejsce z przyznaniem dotacji 6 milionów zł na budowę Świątyni Opatrzności Bożej (formalnie Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego)⁴¹. Z drugiej strony ważne dla religii i kościołów obiekty mogą stać się dyskusyjnej jakości dziełami kultury, mającymi niekiedy negatywny wręcz wydźwięk kulturowy, jak choćby wystawione na widok publiczny zwłoki lub rozczłonkowane ciała świętych w kościele rzymsko-katolickim (jak np. szokująca odcięta głowa św. Katarzyny przechowywana od 1383 r. i wystawiona na widok publiczny w kościele dominikanów w Sienie). W końcu aspekt religijny może też stać się czynnikiem ograniczającym rozwój sztuki, jak miało to miejsce w przypadku wystawy w 2001 roku „Pasja” Doroty Nieznalskiej, która po wystawie musiała zmierzyć się z wyrokiem sprawiedliwości (dopiero w 2009 r. sąd uniewinnił artystkę od zarzutu obrazy uczuć religijnych różnych osób).

40 M. Marszałek, Pożeracze zabytków. Kamiennym szlakiem po Krakowie, (http://www.krakow.friko.pl/html/pozeracze_zabytkow.html).

41 Więcej w tym temacie: J. Żakowski, Dolek opatrzności, (http://wyborcza.pl/1,75968,15427082,Dolek_Opatrzności.html).

Wymienione aspekty bezpieczeństwa kulturowego nie są jedynymi. Nauki o bezpieczeństwie, w tym bezpieczeństwie kulturowym, pozostają w ciągłym rozwoju i wieloaspektowość tej ostatniej kategorii bezpieczeństwa jest przedmiotem wielu badań. Niewątpliwie jednak zjawisko wieloaspektowości bezpieczeństwa kulturowego już na tym etapie traktować należy jako wartość kształtującą bezpieczeństwo w ogóle, a więc je rozwijającą.

Zagrożenia bezpieczeństwa kulturowego w Europie

Bezpieczeństwo kulturowe jest tak samo skomplikowane i może być kruche jak sama kultura. Stąd też obie te wartości wymagają nie tylko solidnej ochrony przed zagrożeniami, ale wsparcia dla rozwoju. Zagrożeń dla bezpieczeństwa kulturowego jest niemało. Zagrożenia obejmować mogą zarówno państwa, jak i grupy kulturowe, jednostki, obiekty materialne, kulturę i tożsamość. Zagrożenia klasyfikować możemy także rozmaicie, jako: potencjalne i realne, subiektywne i obiektywne, zewnętrzne i wewnętrzne, tradycyjne i nietradycyjne oraz intencyjne i nieintencyjne⁴². Mogą być one celowym działaniem lub działaniem niezamierzonym, będąc także konsekwencją zachowań podejmowanych w innych obszarach.

W stosunkowo bezpiecznej w ostatnich latach Europie identyfikujemy wiele zagrożeń dla bezpieczeństwa kulturowego. Wśród nich ostatnio na wyróżnienie zasługują:

- wielokulturowość i postępująca za nią globalizacja,
- migracje (zwłaszcza ze wschodu na zachód) oraz zjawisko uchodźstwa,
- zróżnicowanie ekonomiczne społeczeństw,
- zmiany klimatu,
- grabieże i kradzieże oraz nielegalny obrót dobrami kultury.

Globalizacja jako proces zacieśniania czasoprzestrzeni między państwami i narodami oraz zacierania różnic między tym co wewnątrzpaństwowe i tym co międzynarodowe, szczególnie swe piętno odbija na kulturze. Mówi się wręcz o kompresji czasu i przestrzeni, która jest konsekwencją takich zjawisk jak: mechanizm odterytorialnienia, transnarodowa przestrzeń społeczna, kształtowanie wizji „świata jako jednego miejsca”, wzajemne warunkowanie tego, co lokalne i tego, co globalne, niezależnie od lokalizacji w przestrzeni⁴³. Z jednej strony zatem, globalizacja będzie integrować społeczeństwa różnokulturowe, usuwając dotychczasowe bariery i jednocząc te społeczeństwa, wskutek wkraczania przejawów jednej kultury w obszar innej. Z drugiej jednak strony, zjawisko to może rodzić konflikty na tle dotychczas istniejących różnic oraz samokształtujących się procesów unifikacyjnych. Przenikanie się czynników i zjawisk kulturowych może także utworzyć nową przestrzeń kulturową, będącą swoistego rodzaju kompilacją różnych kultur. Jednak należy rozdzielić zagadnienie wpływu globalizacji na gruncie ogólnoswiatowym (np. w relacji Europa – Afryka) od gruntu wewnątrz europejskiego. I jeśli na tym pierwszym

42 A. W. Ziętek, *Bezpieczeństwo...* op. cit., s. 93.

43 M. Pietraś (red.), *Oblicza procesów globalizacji*, UMCS, Lublin 2002, s. 37-38.

polu globalizacja stanowić może istotne zagrożenie dla kultury europejskiej (zwłaszcza w obliczu migracji), to już na gruncie wewnątrzkontynentalnym nie stanowi tak istotnego zagrożenia. Co prawda kultura europejska jest bardzo zróżnicowana, ale poziom rozwoju kulturowego poszczególnych jej narodów i społeczności jest zbliżony. Proces integracji europejskiej zaciera różnice kulturowe w skali mikro, ale zasadniczy trzon europejskości pozostaje, zwłaszcza jeśli weźmiemy pod uwagę, że kultura europejska jest źródłem, z którego czerpie globalizacja, a kulturę poszczególnych państw europejskich charakteryzuje dużo większa zdolność adaptacyjna niż inne kultury⁴⁴.

Poważniejszym zagrożeniem dla kultury i jego bezpieczeństwa w Europie są stale poszerzające się procesy migracyjne oraz zjawisko uchodźstwa. Migracja polega na trwałym lub czasowym opuszczeniu przez pojedyncze osoby, większe grupy, a nawet całe społeczeństwa miejsc stałego zamieszkania i przeniesieniu się na inne miejsce⁴⁵. Szczególnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa kulturowego jest migracja bezpowrotna. Z kolei uchodźstwo jest szczególnym przypadkiem migracji, który wiąże się z uzasadnioną obawą przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych. Według danych Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców (UNHCR), najwięcej uchodźców przyjmuje w Europie: Francja, Niemcy, Wielka Brytania, Szwecja, Włochy⁴⁶. Kierunki skąd przybywają, to w szczególności kraje Afryki Północnej oraz Bliskiego Wschodu. Nadto migranci niestanowiący często uchodźców przybywają z byłych republik radzieckich, Bałkanów, Europy Środkowo-Wschodniej oraz Chin i Wietnamu. Konsekwencją współczesnej migracji na teren Europy jest tworzenie się transnarodowej przestrzeni społecznej jako opozycji do narodowej przestrzeni społecznej⁴⁷. Ta transnarodowa przestrzeń nie jest zjawiskiem nowym w Europie, jednak współcześnie przebiega szybciej i częściej (intensywniej) wskutek rozwoju komunikacji masowej i środków transportu. Związane z kulturą aspekty religijne również odbijają swe piętno na bezpieczeństwie kulturowym Europy, tradycyjnie związanym z nurtami chrześcijańskimi. Większość bowiem migrantów pochodzi z islamskiego kręgu kulturowego, względnie (jak z Europy Wschodniej) nie reprezentuje żadnej religii. Znane są przypadki przekształcania kościołów dotychczas chrześcijańskich na meczety (Holandia, Niemcy).

W ostatnich latach zjawiska migracyjne w Europie przybierają na sile i co istotne, państwa dotychczas głównie wysyłające migrantów, stają się także państwami przyjmującymi (wśród nich także Polska). To wszystko sprawia, że współczesna Europa staje się obszarem coraz bardziej wielokulturowym, mimo że na przestrzeni ostatnich dwóch tysięcy lat wielokulturowość starego kontynentu była jej istotną cechą.

44 A. W. Ziętek, *Bezpieczeństwo...* op. cit., s. 105.

45 P. Kraszewski, *Typologia migracji*, [w:] *Migracja – Europa – Polska*, W. J. Burszta, J. Serwański (red.), ZBN PAN, Poznań 2003, s. 11.

46 <http://www.unhcr-centraleurope.org/pl>

47 W. Łukowski, *Współczesne migracje – potencjał konsensusu politycznego?*, [w:] *Migracje międzynarodowe a modernizacja systemu politycznego i społecznego*, G. Firlit-Fesnak (red.), UW, Warszawa 2008, s. 38.

Niebagatelny wpływ na bezpieczeństwo kulturowe i jego zagrożenie wywiera czynnik ekonomiczny. Nierównomierny rozkład wsparcia finansowego na poszczególne dobra kultury w różnych częściach starego kontynentu sprawia, że jedne dobra (zarówno w znaczeniu materialnym jak i pozamaterialnym) chronione są lepiej, inne gorzej. Dotyczy to także nakładów na rozwój, który zależy jest od zamożności poszczególnych państw. Zgodnie z danymi polskiego Głównego Urzędu Statystycznego, wydatki budżetu państwa i samorządu terytorialnego na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w 2012 roku wyniosły łącznie 8.280,9 mln zł, co w odniesieniu do PKB stanowiło 0,52%⁴⁸. Dla porównania Niemcy (z budżetu związkowego, budżetów krajowych i samorządowych) w 2009 roku na kulturę przeznaczyły 9,1 miliardów Euro⁴⁹. Różnice próbują wyrównywać fundusze i programy europejskie w ramach Unii Europejskiej. Sytuacja jest jednak bardziej skomplikowana w obszarze wspomaganiania państw niebędących członkami Wspólnoty Europejskiej.

Konkluzje

Rekapitulując stwierdzić należy, że pojęcie bezpieczeństwa koniecznie rozumieć należy w sposób pozytywny (szeroki), bowiem wiąże się ono nie tylko z jego obroną przed niepożądanym wpływem innych kultur, ale także ze zdolnością państwa do pomnażania dotychczasowego dorobku kulturowego. Z tego względu negatywne (wąskie) rozumienie bezpieczeństwa kulturowego, jedynie jako stanu braku zagrożeń dla kultury, jest niewystarczające. Bezpieczeństwo kulturowe występuje na dwóch płaszczyznach oraz w kilku aspektach, zwłaszcza w powiązaniu z różnymi kierunkami bezpieczeństwa. W pierwszej płaszczyźnie (państwowej) bezpieczeństwo kulturowe ściśle powiązane jest z bezpieczeństwem militarnym, ekonomicznym, ekologicznym i politycznym. Natomiast w drugiej płaszczyźnie (społecznej), będącej częstokroć konsekwencją działań bezpośrednio związanych z płaszczyzną pierwszą, bezpieczeństwo kulturowe jawi się już jako zespół elementów wyrażających zagrożenie dla narodu lub jego części, grupy etnicznej, języka, dzieł kultury w znaczeniu materialnym, tradycji i zwyczajów. Z kolei wieloaspektowość bezpieczeństwa kulturowego zaznacza się najczęściej na polach – politycznym, ekonomicznym, naukowym, ekologicznym i religijnym. W kontekście teoretycznych rozpatrywań na temat bezpieczeństwa kulturowego nie można zapominać o konieczności stałego wzmacniania działań o charakterze międzynarodowym w celu budowania bezpieczeństwa kulturowego na różnych polach, szczególnie na gruncie europejskim. W tym zakresie pamiętać trzeba o występowaniu takich zagrożeń jak – wielokulturowość i postępująca za nią globalizacja, migracje (zwłaszcza ze wschodu na zachód) oraz zjawisko uchodźstwa, zróżnicowanie ekonomiczne społeczeństw, zmiany klimatu, grabieże i kradzieże oraz nielegalny obrót dobrami kultury.

48 Główny Urząd Statystyczny (stat.gov.pl/download/cps/rde/xbcr/gus/KTS_kultura_w_2012.pdf).

49 Statistische Ämter des Bundes und der Länder

(https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/BildungForschungKultur/Kultur/Kulturfinanzbericht1023002129004.pdf?__blob=publicationFile).

Bibliografia

- BAUMAN Z., Kryzys państwa narodowego we współczesnej Europie, [w:] Przegląd Zachodni nr 4/1994;
- BOBROW D. B., Haliżak E., Zięba R. (red.), Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX w., Scholar, Warszawa 1997;
- CIEŚLARCZYK M., Niektóre psychospołeczne aspekty bezpieczeństwa, wyzwania, szans i zagrożeń, [w:] Zeszyty Naukowe AON nr 2/1999;
- CIEŚLARCZYK M., KURIATA R., Kryzysy i sposoby radzenia sobie z nimi, WSK, Łódź 2005;
- CZAJA J., Bezpieczeństwo kulturowe – zarys problematyki, KSW, Kraków 2004;
- FIRLIT-FESNAK G. (red.), Migracje międzynarodowe a modernizacja systemu politycznego i społecznego, UW, Warszawa 2008;
- GRONOWSKA B., JASUDOWICZ T., BALCERZAK M., LUBISZEWSKI M., MIZERSKI R., Prawa człowieka i ich ochrona, TNOiK, Toruń 2010;
- HRYNICKI W. M., Bezpieczeństwo kulturowe na przykładzie miejsc spoczynku, [w:] Národná a Medzinárodná Bezpečnosť 2012. 3. Medzinárodná Vedecká Konferencia, Zborník vedeckých a odborných prác, Akadémia Ozbrojených Síl Generála Milana Rastislava Štefánika Liptovský Mikuláš 2012;
- JEMIOŁO T., Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji i procesów społecznych, [w:] Kultura narodowa w kształtowaniu świadomości obronnej społeczeństwa i bezpieczeństwa państwa, Zeszyt Problematyki Towarzystwa Wiedzy Obronnej, 3 maja 2001;
- KITLER W., Obrona narodowa III RP, [w:] Zeszyty Naukowe AON, Warszawa 2002;
- KITLER W., Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system, AON, Warszawa 2011;
- KRASZEWSKI P., Typologia migracji, [w:] Migracja – Europa – Polska, W. J. Burszta, J. Serwański (red.), ZBN PAN, Poznań 2003;
- LEOŃSKI Z., Materialne prawo administracyjne, C.H. Beck, Warszawa 2009;
- MARSZAŁEK M., Pożeracze zabytków. Kamiennym szlakiem po Krakowie, (http://www.krakow.friko.pl/html/pozeracze_zabytkow.html);
- PIETRAŚ M. (red.), Oblicza procesów globalizacji, UMCS, Lublin 2002;
- PROŃKO J., Bezpieczeństwo państwa – zarys teorii problemu i zadań administracji publicznej, WSA, Bielsko-Biała 2007;
- PRUSZYŃSKI J., Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna, Zakamycze, Kraków 2001;
- PRUSZYŃSKI J., Dziedzictwo kultury. Teorie. Dylematy rekonstrukcji, Przegląd Wschodni 2002, t. 8, z. 2 (30);
- ROSA R. (red.), Bezpieczeństwo i edukacja dla bezpieczeństwa w zmieniającej się przestrzeni społecznej i kulturowej, UP-H, Siedlce 2012;
- STAŃCZYK J., Współczesne postrzeganie bezpieczeństwa, ISP PAN, Warszawa 1996;
- SULOWSKI S., BRZEZIŃSKI M. (red.), Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa – wybrane

zagadnienia, ELIPSA, Warszawa 2009;
SURAL A., Najcenniejsze dzieła zaginione podczas II wojny światowej, (www.culture.pl);
WOJTASZCZYK K. A., Materska-Sosnowska A. (red.), Bezpieczeństwo państwa – wybrane problemy, ASPRA-JR, Warszawa 2009;
ZIĘBA R., Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego, Scholar, Warszawa 1999;
ZIĘTEK A. W., Bezpieczeństwo kulturowe w Europie, UMCS, Lublin 2013;
ŻAKOWSKI J., Dołek opatrności, (http://wyborcza.pl/1,75968,15427082,Dolek_Opatrz-nosci.html).

Ponadto

Bezpieczeństwo jako wartość. Wydanie pokonferencyjne z II Konferencji Naukowej z cyklu „Bezpieczeństwo jako wartość”, WSBPiI Apeiron, Kraków 2010;
Fundacja Książąt Czartoryskich (www.muzeum-czartoryskich.krakow.pl);
Glogopedia – Internetowa Encyklopedia Ziemi Głogowskiej (www.glogow.pl);
Główny Urząd Statystyczny (stat.gov.pl/download/cps/rde/xbcr/gus/KTS_kultura_w_2012.pdf);
Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. nr 78, poz. 483 ze zm.);
Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r.
Statistische Ämter des Bundes und der Länder (https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/BildungForschungKultur/Kultur/Kulturfinanzbericht1023002129004.pdf?__blob=publicationFile);
<http://www.unhcr-centraleurope.org/pl>

Wojciech M. Hrynicky, dr n. prawnych
Wykładowca na Wydziale Bezpieczeństwa i Nauk Społeczno-Prawnych
Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron”
w Krakowie, pracownik Samodzielnego Oddziału Kontroli Wewnętrznej
Izby Skarbowej w Katowicach, znawca tematu prawnej dopuszczalności
nadawania oraz zmiany imion i nazwisk, a także zagadnień bezpieczeństwa
kulturowego, autor wielu publikacji z tych obszarów badawczych.